

**JANEZ KRSTNIK DOLAR
IN JANEZ VAJKARD VALVASOR**
DESETLETNO ZNANSTVO, VALVASORJEVE ZASLUGE
ZA DOLARJEVO PROMOCIJO IN NJEGOVA »KRIVDA«
ZA SKLADATELJEVO NEPREPOZNAVANOST

BORIS GOLEC

Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana

Izveček: Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor ima zasluge, da je širšo javnost že leta 1689 kot prvi kratko seznanil s pomenom skladatelja Janeza Krstnika Dolarja (ok. 1620–1673). A ob enem je Dolarjeva identiteta tudi po Valvasorjevi krivdi dolgo ostala nejasna. Polihistor je rojaka in skladatelja vsekakor spoznal še kot dijak na ljubljanski jezuitski gimnaziji, kjer je Dolar poučeval v letih 1656–1658. Več kot verjetno je njuno ponovno srečanje oziroma srečevanje na Dunaju okoli leta 1666. Obstaja precejšnja verjetnost, da je Valvasor iz prve roke izvedel za natis Dolarjevih skladb in da je tiske, ki jih do danes še niso odkrili, tudi videl na lastne oči.

Abstract: The Carniolan polymath Johann Weichard von Valvasor deserves credit for being the first to briefly bring the significance of the composer Johannes Baptista Dolar (ca. 1620–1673) to wider public attention, which he did as early as 1689. At the same time, however, Dolar's identity remained obscure for a long time, for which Valvasor also bears the blame. The polymath met the composer, his countryman, when he was still a student at the Jesuit school in Ljubljana, at which Dolar taught from 1656 to 1658. It is very likely that the two of them met up again in Vienna around 1666. It is highly likely that Valvasor had first-hand information about the publication of Dolar's compositions and that he saw Dolar's lost prints with his own eyes.

Ključne besede: Janez Krstnik Dolar, Janez Vajkard Valvasor, jezuiti

Keywords: Johannes Baptista Dolar, Johann Weichard von Valvasor, Jesuits

Kot je v *Dolarjevem zborniku* (2002) zapisal Edo Škulj, je Kamničan Janez Krstnik Dolar (ok. 1620, Kamnik – 1673, Dunaj) stopil v slovensko glasbeno zgodovino pisje »razmera zelo pozno«, čeprav je nanj že leta 1689 – 16 let po skladateljevi smrti – opozoril sodobnik Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) v VI. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* (1689).¹ Valvasor sicer ni ime, ki bi bilo posebej povezano z glasbo, zato pa vsekakor tesno s kulturno zgodovino osrednjega slovenskega prostora. Kulturnozgodovinski je tudi pričujoči prispevek, v katerem želim osvetliti povezave med skladateljem in kranjskim polihistorjem, zlasti ozadje Valvasorjevih sicer skromnih navedb o rojaku in njegovem

¹ Škulj, »Ioannes Baptista Dolar«, 27.

delu. Kolikor je znano, ni namreč doslej še nihče spomnil na možno znanstvo oziroma osebno povezanost jezuitskega patra Janeza Krstnika Dolarja in mladega Valvasorja, ki je pozneje, v zrelih letih, širši javnosti sploh prvi predstavil skladatelja.²

Dolarjeva in Valvasorjeva življenjska pot sta se potrjeno križali dvakrat. Prvič v drugi polovici petdesetih let 17. stoletja, ko je Dolar kot profesor in šolski prefekt deloval na ljubljanski jezuitski gimnaziji, kjer si je tedaj pridobil formalno izobrazbo generacije mlajši Janez Vajkard Valvasor. Ta je patra seveda poznal, čeravno Dolar ni bil nikoli njegov profesor. Vprašanje je, ali je bilo tudi obrnjeno, ali je torej starejši rojak opazil gimnazijca. Glede na to, da je Dolar nazadnje opravljal funkcijo šolskega prefekta in da je Valvasor gotovo na takšen ali drugačen način izstopal iz povprečja, je njuno srečevanje in medsebojno poznavanje vsaj zelo verjetno. Drugič sta v istem mestu, in sicer na Dunaju, sočasno prebivala slabo desetletje pozneje, okoli leta 1666. Dolar je v tamkajšnjem jezuitskem kolegiju že od leta 1660 opravljal razne službe in je na Dunaju leta 1673 tudi umrl, bodoči polihistor Valvasor pa se je v cesarski prestolnici med drugim učil spretnosti alkimije in spoznaval »fizikalne skrivnosti« tega sveta. Na ta čas se nanaša njegova omemba natisa Dolarjevih skladb okoli leta 1665, ki, kot bomo videli, zelo verjetno kaže na osebni stik med rojakoma.

Janez Krstnik Dolar je v mladosti obiskoval isto gimnazijo v ljubljanskem jezuitskem kolegiju kot približno dvajset let mlajši Janez Vajkard Valvasor. Zatem je vstopil v jezuitski noviciat na Dunaju (1639) in po pridobitvi nižjih kleriških redov kot magister tri leta (1645–1647) poučeval na domači gimnaziji v Ljubljani.³ Valvasor, ki je otroštvo deloma preživel v rodni Ljubljani, deloma pa na Valvasorjevem družinskem gradu Medija pod Trojanami,⁴ je ob Dolarjevem odhodu iz Ljubljane v Steyr komaj dorasel za prvo šolo. Dvomimo lahko tudi o znanstvu med mladim magistrinom Dolarjem in polihistorjevim očetom Jernejem Valvasorjem, ki je sicer v štiridesetih letih (1640–1643 in 1646–1649) opravljal v Ljubljani pomembno funkcijo stanovskega poverjenika, člana najožjega vodstva kranjskih deželnih stanov.⁵

Po vmesnih postajah – Steyr, Dunaj, Gradec in Judenburg – se je Dolar leta 1655 – zdaj že kot duhovnik (posvečen 1652 na Dunaju) in pater, spet pojavil v ljubljanskem kolegiju,⁶ kjer je bil tedaj štirinajstletni Valvasor sredi gimnazijskega šolanja. V Ljubljano se je vrnil

² Gl. zlasti prispevke v zborniku *Dolarjev zbornik*.

³ Höfler, »Janez Krstnik Dolar«, 84; Škulj, »Ioannes Baptista Dolar«, 29–30. – Najzgodnejše pričevanje o obstoju Janeza Krstnika Dolarja je njegov sprejem – kot »studiosus«-a – v jezuitsko kongregacijo Marijinega Vnebovzjetja 15. avgusta 1637 (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 142; prim. Höfler, »Janez Krstnik Dolar«, 84). Podatek je zanimiv, ker je v isti kongregacijski knjigi natanko 22 let pozneje, 15. avgusta 1659, vpisan kot novinec Valvasor (prav tam, pag. 233), kar je šele tretji podatek o njem po vpisu krsta 28. maja 1641 v Ljubljani in omembi v materini oporoki 10. junija 1657 (Golec, »Valvasorjev izvor (3. del)«, 16). – V Ljubljani je Dolar leta 1645 poučeval v najnižjem gimnazijskem razredu (parvisti), naslednje leto v četrtem (sintaksisti) in leta 1647 v petem (poetiki); prim. *Letopis Ljubljanskega kolegija*, 146, 152, 156; prim. Höfler, »Janez Krstnik Dolar«, 84.

⁴ Golec, »Valvasorjev izvor (3. del)«, 25–31.

⁵ Golec, »Valvasorjev izvor (2. del)«, 224.

⁶ Po Höflerju je bil ponovno v ljubljanskem kolegiju vsaj v letih 1656–1658 (Höfler, »Janez Krstnik Dolar«, 84); Škulj pa ga tja postavlja v leti 1656–1657 in do začetka leta 1658 (Škulj, »Ioannes

najpozneje pred začetkom šolskega leta 1655/56, tj. prve dni novembra.⁷ Tisto leto je poučeval zadnji, retorični razred gimnazije⁸ in 11. januarja 1656 za poldrugo leto prevzel vodenje kongregacije Marijinega Vnebovzetja, namenjene dijakom višjih letnikov.⁹ V naslednjem šolskem letu 1656/57 je bil šolski prefekt in *vodja* glasbe (»scholarum simul et musicae praefectum egit«), tj. glasbeni prefekt seminarja sv. Rogacijana in Donacijana, na praznik Marijinega vnebovzetja 15. avgusta 1657 pa je naredil tudi slovesne zaobljube in bil sprejet med profese.¹⁰ Z enakimi zadolžitvami je pater Dolar ostal v Ljubljani še del šolskega leta 1657/58, ko je v letopisu kolegija izpričan tudi kot katehet in spovednik v cerkvi, temu pa sledi navedba, da ga je provincial (avstrijske jezuitske province) malo pozneje poslal v Passau.¹¹ Po dnevniku patra ministra se je to zgodilo 7. januarja 1658,¹² po dnevniku šolskega prefekta pa že drugi dan novega leta.¹³ Po krajših postankih v jezuitskih kolegijih v Passauu (1658) in Győru (1659) je Janez Krstnik Dolar, star približno štirideset let, prišel leta 1660 do svoje zadnje, najdaljše in najpomembnejše življenjske postaje, na Dunaj.¹⁴

V Ljubljani ga je mladi Valvasor lahko torej videval dve do tri leta, najprej kot profesorja starejših dijakov, nato ga je na javnih prireditvah in v morebitnih uradnih stikih srečeval v vlogi šolskega prefekta (rektorjevega pomočnika), sicer pa kot kateheta in spovednika. Kot že rečeno, pater Dolar v šolskem letu 1655/56, ko je poučeval zadnji gimnazijski razred, retoriko, ni mogel biti Valvasorjev profesor. Takšna možnost je povsem izključena, kajti tudi če bi Janez Vajkard Valvasor začel obiskovati gimnazijo pri najnižji možni starosti desetih let,¹⁵ torej že jeseni 1651, bi do začetka šolskega leta 1655/56 prišel po redni poti šele do petega, poetičnega razreda.¹⁶ V resnici je vrata jezuitske gimnazije

Baptista Dolar«, 28 (op. 7), 31–32). Prim. še: D. Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti*, 218; isti, *Skladatelji Gallus, Plautzius, Dolar*, XVII.

⁷ V dnevniku patra ministra njegov prihod v Ljubljano ni zabeležen, prvič se Dolarjevo ime pojavi 7. novembra 1655 (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/32r, fol. 47v).

⁸ *Letopis Ljubljanskega kolegija*, 192. – V letopisu kolegija so učne moči navedene po koledarskih letih, ne po šolskih (od novembra do septembra). Da je treba pri posameznem koledarskem letu računati šolsko leto od jeseni prejšnjega leta (npr. pri letu 1656 šolsko leto 1655/56), je potrdila primerjava z dnevnikom šolskega prefekta (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/31r), ki le redko navaja celotni profesorsko-učiteljski zbor. Več o tem: Golec, »Valvasorjev izvor (3. del)«, 36.

⁹ Kongregacijo je vodil do izvolitve novega vodstva 15. avgusta 1657 (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 218, 222). Pri letu 1656 ga kot vodjo kongregacije omenja tudi letopis kolegija (*Letopis Ljubljanskega kolegija*, 192). V trditvi J. Höflerja, povzeti po istem viru, kongregacijski knjigi, sta torej dve napaki: »Prvo polovico leta 1656 [sic!], med 17. [sic!] januarjem in praznikom Marijinega vnebovzetja, je načeloval istoimenski ljubljanski bratovščini.« (Höfler, »Janez Krstnik Dolar«, 84). – O sprejemanju dijakov od petega razreda dalje do vključno kazuistike gl. Bizant, »Marijine kongregacije«, 147.

¹⁰ *Letopis Ljubljanskega kolegija*, 197; prim. Škulj, »Ioannes Baptista Dolar«, 31–32.

¹¹ *Letopis Ljubljanskega kolegija*, 202; prim. Höfler, »Janez Krstnik Dolar«, 84; Škulj, »Ioannes Baptista Dolar«, 32.

¹² ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/32r, fol. 61v. Prim. Škulj, »Ioannes Baptista Dolar«, 32.

¹³ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/31r, s. p., 2. l. 1658. – Po Höflerju naj bi na poziv provinciala zapustil Ljubljano šele sredi leta 1658 (Höfler, »Janez Krstnik Dolar«, 84).

¹⁴ Škulj, »Ioannes Baptista Dolar«, 32–33.

¹⁵ Ciperle, »Jezuitski učni program«, 172.

¹⁶ Prim. tabelo Valvasorjevih potencialnih učiteljev in profesorjev v: Golec, »Valvasorjev izvor (3. del)«, 37.

prestopil eno do tri leta pozneje, glede na to, da so ga sprejeli v kongregacijo Marijinega Vnebovzjetja šele 15. avgusta 1659¹⁷ in da je bila ta namenjena dijakom višjih razredov (petega, šestega in kazuistike).¹⁸ Obstaja pa možnost, da je Valvasor spoznal patra Dolarja kot svojega kateheta, kar je bil ta kratek čas od začetka šolskega leta 1657/58 do odhoda v Passau prve dni leta 1658. Tem laže bi se srečala, če bi bil Valvasor tisto leto šele v četrtem razredu, kajti verouk se je na jezuitskih gimnazijah omejeval na nižje razrede, v obeh višjih razredih (petem in šestem) pa je bil predviden le za izredne primere.¹⁹

Valvasor se je o jezuitih in zlasti o njihovih šolah izrazil zelo pohvalno, vendar o zadnjih precej na splošno. Najbolj na široko se je o ljubljanskem jezuitskem kolegiju razpisal v VIII. knjigi *Slave*, kjer govori o njegovi ustanovitvi konec 16. stoletja in navaja imena vseh rektorjev.²⁰ Napovedal je tudi nadaljevanje pri opisu Ljubljane, ki ga ima na koncu XI. knjige. Tu se je pri obravnavi jezuitskega kompleksa najdlje zadržal ob Marijinem kipu, kar je po svoje tudi razumljivo, saj so tega skupaj z marmornim podstavkom postavili leta 1682 prav po Valvasorjevih načrtih.²¹ O kolegiju, gimnaziji in seminarju beremo: »Takoj nasproti [jezuitske] cerkve je lep in čudovito velik kolegij ali nova šola z velikim avditorijem, na katerem lahko vidimo umetelen in pogosto spremenljiv teater ali gledališki oder; vse to so pred nekaj leti dali postaviti častiti kranjski deželni stanovi. Študij sega tukaj do šeste šole ali retorike, tu pa je tudi študij kazuistike [moralne teologije]. Poleg te nove šole stoji stara, na splošno imenovana seminar, kjer imajo gospodje patri jezuitskega reda na hrani učence ali študente, ki se tam poleg študija učijo še vsakovrstne instrumentalne in vokalne glasbe, in jih kar najbolje vzgajajo.«²²

Malo je verjetno, da bi bil Valvasor kdaj, četudi zelo kratko, gojenec seminarja, kjer so med drugim načrtno poučevali glasbo in kjer je kot glasbeni vodja (»praefectus musicae«, »praefectus musices«) krajši čas deloval pater Dolar.²³ Iz let Valvasorjevega šolanja so namreč znana imena tistega majhnega dela gimnazijcev, ki je stanoval v seminarju ali konviktu. Vendar Janez Vajkard ni nobeno leto izpričan kot gojenec seminarja, ne med revnimi dijaki – alumni ne med t. i. konviktorji, ki so bivanje v seminarju plačevali in med katerimi ni bilo malo plemiških sinov. Čeprav se v katalogu seminarja sumarne številke po posameznih letih včasih razhajajo s številom poimensko navedenih alumnov in konviktorjev, kar pomeni, da seznami niso popolni, ni nobene osnove za trditev P. Radicsa, da je bil Valvasor konviktor. Tako kot velika večina gimnazijcev, približno 90 %, je v resnici spadal med zunanje dijake. O njegovem bivanju zunaj seminarja priča tudi pripoved o povodnem možu, ki naj bi ga videl na lastne oči, kako je neke jasne in svetle noči pri mestni kruharni napadel nekoliko opitega meščana. Le kaj bi sicer tam ponoči (sam) počel

¹⁷ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 233.

¹⁸ Dijake višjih razredov so v kongregacijo Marije Vnebovzete sprejemali po njeni razdelitvi na dve kongregaciji leta 1640, pred tem pa tudi dijake nižjih razredov (Bizant, »Marijine kongregacije«, 147). Več o sprejemanju novih članov gl. v: Golec, »Valvasorjev izvor (3. del)«, 35–36.

¹⁹ Ciperle, »Jezuitski učni program«, 167.

²⁰ Valvasor, *Die Ehre*, knjiga 8, 703–713.

²¹ Valvasor, *Die Ehre*, knjiga 11, 689–690.

²² Valvasor, *Die Ehre*, knjiga 11, 690.

²³ O glasbenem pouku in Dolarju kot glasbenem prefektu: Höfler, »Janez Krstnik Dolar«, 82–83, 84.

mladenič, star 13 ali 14 let, če bi živel v seminarju?²⁴

Pomenljivo je, da se je v *Slavi* pri obravnavi ljubljanskega kolegija zgolj dotaknil šolskega ustroja, ne da bi pri tem povedal kar koli o vsebini študija.²⁵ Kljub kratkim, strnjnim opisom lahko povzamemo, da je bil kranjski polihistor s samo šolo in na njej pridobljeno izobrazbo na splošno zelo zadovoljen. Vendar pa je šoli kot taki namenil manj besed kakor gledališkemu odru v kolegiju in seminarju, pri katerem je posebej poudaril glasbeni pouk. Ne vemo natanko, koliko je bil polihistor glasbeno izobražen, a v popisu njegove zapuščine v Krškem (1694) pritegne pozornost popis kar 17 instrumentov, ki jih je utegnil tudi sam igrati.²⁶ Glasbeno izobrazbo, kakršna koli je že bila, si je gotovo pridobil v gimnazijskih letih. Kot meni J. Höfler, se glasbeni pouk v jezuitskem kolegiju najverjetneje ni strogo omejeval le na seminar.²⁷ Ne gre prezreti naslednjega pomembnega dejstva. Prostora, ki ga Valvasor namenja glasbi in zvoku, je v *Slavi* nasploh precej več kot v podobnih tovrstnih delih, prav tako pa je večji njun pomen.²⁸

Slika 1

Ljubljanski jezuitski kolegij po Valvasorju, v ospredju Marijin steber, ulit po Valvasorjevem postopku leta 1681 in postavljen naslednje leto (Valvasor, *Die Ehre*, knjiga 11, med str. 688 in 689)

²⁴ Golec, »Valvasorjev izvor (3. del)«, 35.

²⁵ Valvasor, *Die Ehre*, knjiga 11, 689–690. – O vsebini študija najdemo nekaj zelo splošnih podatkov v VI. knjigi, v poglavju o načinu življenja plemičev in meščanov na Kranjskem (Valvasor, *Die Ehre*, knjiga 6, 342): »Tako so v deželi v ta namen ustanovljeni prav dobri seminarji in šole. Zlasti gospodje očetje jezuiti si v svojih kolegijih pohvalno prizadevajo mojstrsko izpopolniti študirajočo mladino v humanističnih študijah, predvsem v latinščini, elokventnosti in veččini sklepanja (ali logiki), ter uporabljajo pri poučevanju posebne metode in spretnost.«

²⁶ I. Cvetko, »Valvasor in njegov zvok«, 311.

²⁷ V razpoložljivih virih je sicer govor o glasbeni dejavnosti v seminarju (prim. Faganel, »Glasbeno delo«, 229 in dalje). Po J. Höflerju »bi bilo preozko, če bi glasbeno delo v kolegiju omejevali le na to skupino gojencev, zlasti kar zadeva petje, vsekakor pa bo res, da so prav ti bili nosilci zahtevnejše, bolj profesionalne glasbene reprodukcije« (Höfler, »Janez Krstnik Dolar«, 83).

²⁸ I. Cvetko, »Valvasor in njegov zvok«, 311 in dalje.

Ni povsem izključeno, da je Valvasor po zaključku gimnazije poslušal v jezuitskem kolegiju še moralno teologijo in celo nameraval postati duhovnik ali jezuit, čeprav ne najdemo o tem ne v *Slavi* ne drugje niti najmanjšega namiga. Vsekakor po končani retoriki ni vstopil v jezuitski noviciat, sicer bi ga med novici omenjal letopis kolegija.²⁹

Pater Janez Krstnik Dolar je Ljubljano zapustil še pred Valvasorjevim zaključkom gimnazijskega študija in preden se je ta odpravil na svoje dolgo mladostno potovanje, ki je s prekinitvami (vsaj dvema) trajalo več kot desetletje, vse do leta 1671. Medtem ko za Dolarja natanko vemo, kje se je zadrževal, je o poteh in početjih mladega Valvasorja za ves ta čas znano le tisto, kar je v *Slavi vojvodine Kranjske* tu in tam izpričal sam, pogosto brez (zadovoljive) časovne dimenzije. Zanimivo je, da je prvi do leta in meseca natančno datirani dogodek – iz oktobra 1666 – povezan prav z Dunajem, kjer je tedaj živel in deloval Dolar. Pred svojim dunajskim bivanjem je Valvasor videl že prenekateri košček sveta, a je v ta vmesni čas (1659–1666) mogoče časovno z gotovostjo umestiti le tri ali štiri postaje: po opisu nekega »čudeža« pri gradu Gamberk, najverjetneje jeseni 1659, je druga šele sodelovanje v habsburško-turški vojni 1663/64, nato neka trivialna zgodba, ki se je odvila blizu domačega gradu Medija leta 1664 ali 1665, in najverjetneje tudi obisk pri grofu Tattenbachu v Konjicah.³⁰ Kar težko bi verjeli, da se ni Janez Vajkard pred letom 1666, ko mu je bilo petinvajset let, še nikoli podal na Dunaj in da je bil tedaj tam prvič. Zlahka bi se v cesarski prestolnici ustavil že prej in pri tem seveda ni izključeno snidenje z rojakom patrom Dolarjem.

Pater je po prihodu na Dunaj (1660) v kolegiju najprej postal spovednik ter »prefekt šole in kora«, kar je bil že v Ljubljani in Győru, zatem pa ga najdemo v službi prefekta knjižnice in vodje (regensa) semenišča. Kot že na prejšnjih službenih mestih je bil tudi predstojnik kongregacije, pri čemer najbrž ni imel vseh služb hkrati. Po besedah nekrologa iz leta 1673 je (v trinajstih letih bivanja na Dunaju) enajst let opravljal službo vodje semenišča sv. Ignacija in Pankracija (»Am Stubentor«), ki jo je dobil po posredovanju hiše profesorov zaradi svoje nenavadne glasbene izobrazbe. Prebival pa je očitno v hiši profesorov »Am Hof«, saj je bil profesor in s prej omenjeno službo – po besedah nekrologa – v čast cerkve pri tej hiši (»pri devetih zborih angelov«). Da bi povečal sloves domače cerkve, je po istem viru zlagal odlične »svete pesmi«, z njim se je lahko po mnenju glasbenih strokovnjakov meril le malokdo in za njegove skladbe naj bi se potegovali tudi številni samostani drugih redov v deželi in zunaj nje.³¹

Skoraj brez dvoma sta se kranjska rojaka srečala oziroma srečevala okoli leta 1666, ko je Valvasor nekaj časa bival na Dunaju. Kakšni načrti so ga privedli v cesarsko prestolnico, ni znano. Da se je v mestu mudil oktobra 1666 in kaj je tedaj počel, je izpričal v III. knjigi *Slave*. Na hrani je bil pri nekem gospodu Meintzerju v Arnoldovi hiši v bližini Rdečega stolpa (»Roter Turm«), tj. na koncu današnje Rotenturm-gasse, ki vodi od Štefanovega trga proti kanalu Donave. V isti hiši se je iz enakega razloga – na hrani (in

²⁹ Prim. tovrstne podatke iz let 1658 in 1658 v: *Letopis jezuitskega kolegija*, 195 (pag. 308), 207 (pag. 320).

³⁰ Golec, »Valvasorjev izvor (3. del)«, 50–63.

³¹ Höfler, »Janez Krstnik Dolar«, 85; Škulj, »Ioannes Baptista Dolar«, 32–33. Zadnja objava nekrologa v latinskem izvirniku in prva v slovenskem prevodu: Škulj, »Ioannes Baptista Dolar«, 33–34.

stanovanju) – znašel alkimist Johann de Monte Snyders z ženo, preoblečeno v moškega. Glede na to, da je Valvasor vedel za ženino preobleko, je alkimist mlademu Kranjcu očitno precej zaupal. Skupaj sta izvedla poskus, v katerem je Valvasor lastnoročno tingiral funt svinca z gramom de Monte Snydersove tinkture v zlato. Janez Vajkard se je že tedaj ali pozneje zavedel, da je vse skupaj brez koristi, zgolj izguba časa, truda in tudi nekaj zlata samega. De Monte Snyders (ok. 1625–1670), sicer znana osebnost iz sveta alkimije in eden najljubših alkimistov Isaaca Newtona, si je z dvema natisnjenima kemijskima razpravama in uspešnimi zdravljenji najprej pri Dunajčanih pridobil ugled, nato pa je moral iz mesta zbežati, ker njegovo življenje ni bilo več varno. Od gospodarja Meintzerja in Valvasorja se je predtem še poslovil in si z Janezom Valvasorjem dopisoval, dokler je živel.³²

Nekje proti koncu svojega bivanja v cesarskem mestu, konec leta 1666 ali v letu 1667, je imel polihistor priložnost poslušati tudi nekega Tomaža Damascena, astronoma, astrologa, naravoslovca in ljubitelja podobnih ved, ki je razlagal, kako naj bi izdelal tri čudežna zrcala, v katerih je mogoče videti vse, kar si človek zaželi. Valvasor je Damascena moral videti in slišati na lastne oči. Mož se je namreč zadrževal na Dunaju »pred dvajsetimi in nekaj leti«, rezultata njegovega dela pa Janez Vajkard ni poznal, ker je po lastnih besedah sam še prej z Dunaja odpotoval.³³ Naslednje leto 1667 je bil mladi kranjski plemič potrjeno že v Franciji.³⁴

Njegovo snidenje s patrom Dolarjem na Dunaju bi bilo lahko naključno ali načrtno. Če zanj ni vedel in ga ni iskal, ga je zlahka srečal v jezuitski cerkvi »am Hof« ali v bližini jezuitskega seminarja. Valvasorjevo stanovanje jeseni 1666 na nekdanjem Rabenplatzu št. 2 blizu Rdečega stolpa³⁵ je bilo nekaj ulic oddaljeno od jezuitskega kolegija z univerzo in prav tako ne daleč od hiše profesorov. Na takrat še ne prevelikem Dunaju je glas o rojaskih hitro zaokrožil, do vzpostavitve stika med nekdanjim jezuitskim dijakom in patrom jezuitom pa je lahko prišlo zelo hitro in tem laže. Kam bi se nekdanji dijak vendar najprej odpravil iskat rojake in morebitne znance? Valvasor, ki ga ni ustavilo nič, če je hotel zadostiti svoji vedoželjnosti,³⁶ je brez težav našel pot do dobrohotnega patra Dolarja, po besedah nekrologa dobrohotnega, skromnega in človeka čistega srca. Pater naj ne bi odrekel pomoči nikomur, »ki ga je prosil, naj kaj naredi v čast Božjo ali Družbe«, in je iz ljubezni do uboštva nosil ponošeno obleko.³⁷ Poleg tega se je mladi Janez Vajkard Valvasor

³² Valvasor, *Die Ehre*, knjiga 3, 415–416; Golec, »Valvasorjev izvor (3. del)«, 58.

³³ Valvasor, *Die Ehre*, knjiga 11, 96.

³⁴ Golec, »Valvasorjev izvor (3. del)«, 58–59.

³⁵ O legi Arnoldove hiše na naslovu Rabenplatz 2 gl. Radics, »Valvasor in Wien«, 2353.

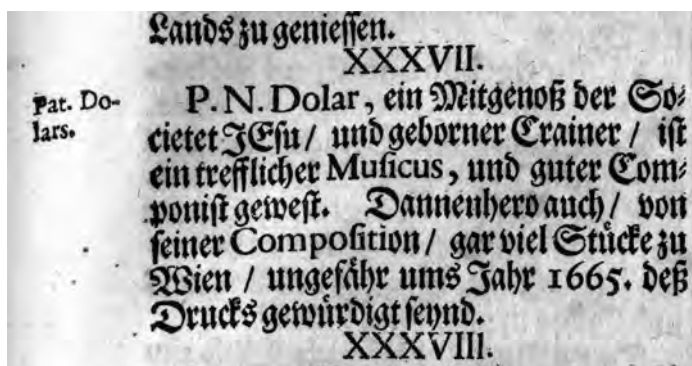
³⁶ Ni odveč spomniti na Valvasorjeve sicer velikokrat citirane besede (Valvasor, *Die Ehre*, knjiga 6, 416–417): »Brez nečimrnega slavohlepja in bahanja priznam, da me je vse moje žive dni kurioznost ali radovednost in vedoželjnost držala med svojimi ostrogami in me venomer spodbadala k možnemu raziskovanju naravnih redkosti in skrivnosti, kot velikega ljubitelja vseh svobodnih in naravnih umetnosti. Kjer koli mi je uspelo izvedeti za kakega vedoželjnega moža, tja sem potoval in nobena pot ni bila predolga, niti nevarnost prevelika, noben trud pretežaven; upanje, da se bom kaj nenavadnega naučil in izvedel, je osladilo vse kislo: celo tako, da me je taka gola kurioznost nekaj let vodila ne le po Evropi, ampak celo po Afriki daleč in široko naokoli, da sem se gnal za naravnimi znanostmi.«

³⁷ Škulj, »Ioannes Baptista Dolar«, 33.

lahko skliceval na svojega polbrata Karla, ki je bil precej povezan z ljubljansko jezuitsko skupnostjo in ga je pater Dolar lahko tam večkrat videl na obisku.³⁸

Dobri dve desetletji po svojem dokumentiranem bivanju na Dunaju je Valvasor patra Dolarja v VI. knjigi *Slave* prištel med učene pisce, ki so (bili) po rodu s Kranjskega, in mu namenil te besede:

P.[ater] N.[omen] Dolar, ein Mitgenosß der Societet Jesu / und geborner Crainer / ist ein trefflicher *Musicus* und guter Componist gewest. Dannenhero auch / von seiner *Composition* / gar viel Stuecke in Wien / ungefaehr ums Jahr 1665. deß Drucks gewuerdigt seynd.³⁹
– Pater [ime] Dolar, član Družbe Jezusove in rojen Kranjec, je bil odličen glasbenik in dober skladatelj. Zato je bilo tudi zelo veliko primerkov njegovega skladanja okoli leta 1665 na Dunaju počaščenih z natisom.

Slika 2

Dolarjev kratki bio-bibliogram v Valvasorjevi *Slavi vojvodine Kranjske* (Valvasor, *Die Ehre*, knjiga 6, 359)

Valvasor je širšo javnost prvi, čeprav skopo seznanil s pomenom kranjskega rojaka – glasbenika in skladatelja, in prvi je poročal o tisku njegovih skladb. Veliko je poti, po katerih bi lahko prišel do informacij o Dolarju in njegovem delu, vendar se zdi med verjetnejšimi prav njun osebni stik. Polihistor se je potrjeno mudil na Dunaju jeseni 1666 in morda še del leta 1667, kar sovпада z njegovo formulacijo o natisu Dolarjevih skladb »ums Jahr 1665.« Pater mu je o njih bodisi pripovedoval, lahko je tudi slišal njihove izvedbe ali celo na lastne oči videl tiske. Med pisanjem *Slave* dobri dve desetletji pozneje pa ni imel pri roki ničesar razen lastnega spomina.⁴⁰

³⁸ Ime Karla Valvasorja srečamo v času Dolarjevega bivanja v ljubljanskem kolegiju večkrat v dnevniku patra ministra; omenja se med odličnejšimi gosti kolegija in v sodni funkciji: 21. novembra 1655, 5. februarja 1657, 10. in 21. marca 1657 (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/32r, npr. fol. 47v, 53, 54).

³⁹ Valvasor, *Die Ehre*, knjiga 6, 359.

⁴⁰ V poglavju o kranjskih piscih je pri drugem sodobniku, jezuitu Frideriku Jelenčiču, navedel osem del, izdanih med letoma 1656 in 1680, na koncu pa zapisal, da je dal avtor natisniti še več drugih del, »katerih naslovi mi zdaj ne pridejo na misel« (sic!) (Valvasor, *Die Ehre*, knjiga 6, 358).

Da ni imel nobene pisne predloge, ne preseneča, saj do danes ni bil najden še noben natis Dolarjevih skladb.⁴¹ Od Marka Pohlina dalje (*Bibliotheca Carnioliae*, 1802) se v literaturi omenja njegovo tiskano delo *Musicalia varia* z letnico 1665 in Dunajem kot krajem izdaje.⁴² Naslov bi po J. Höflerju utegnil pomeniti »različne glasbene tiske« in ne posebne zbirke s takšnim naslovom. Po mnenju istega avtorja prav tako ne more biti avtentičen naslov, ki ga v svoji rokopisni *Bibliotheca Labacensis publica* (1715) navaja Janez Gregor Dolničar, »saj ta kronist tudi pri opisovanju dela drugih slovenskih komponistov ni vselej dovolj jasen in precizen«. Omenjene navedbe govore po Höflerju v prid mnenju, da je moral Dolar v svojem dunajskem obdobju izdati več tiskanih del, ki so bila širše znana.⁴³ Pri Dolničarju najdemo naslov *Dramata seu Miserere mei, Deus etc.* z navedbo, da je delo izšlo leta 1666 (!) na Dunaju (»Viennae Austriae anno 1666«).⁴⁴ Pohlin tega naslova očitno ni poznal in bi lahko po Valvasorjevi notici o več natisnjenih delih skoval naslov *Musicalia varia*. Za to govori tudi letnica 1665, ki jo je pripisal temu delu, na drugi strani pa daje Pohlina zapis vtis, kot da je tisk poznal bolje od Valvasorja, saj je navedel še podatek o formatu folio (!).⁴⁵ D. Cvetko je domneval, da je šlo pri Dolničarjevem naslovu morda za glasbo h kakšni jezuitski šolski drami⁴⁶ in tudi, da izdaji iz let 1665 in 1666 bržkone nista isti.⁴⁷

Postavlja se vprašanje, kako da Valvasor ni poznal Dolarjevega osebnega imena, in ali to ne nasprotuje domnevi, da sta se osebno poznala in srečevala. Med 52 pisci s Kranjskega, o katerih govori v VI. knjigi *Slave*, je samo pater Dolar naveden zgolj s priimkom in stanovsko oznako.⁴⁸ To je na videz morda res nenavadno, a ne preseneča, da se polihistor po toliko letih ni spomnil patrovega imena. V ljubljanskih jezuitskih virih ga ni iskal in zvest svojim načelom, da ne zapiše ničesar, o čemer ni prepričan, je raje navedel: »N. Dolar«. Bržčas Dolarjevega imena nikoli ni zares ozavestil, saj se jezuitski patri naslavljajo po priimkih in so po teh tudi prepoznavni. Ne nazadnje je Valvasor v XII. knjigi zgolj s priimkom in plemiškim naslovom imenoval Adama Sigfrida barona Raumschüssla, ki se ga je kot poveljnika Đurđevca v Slavonski krajini spominjal iz časa turške vojne 1663/64; pričakovali bi, da je poznal njegovo ime, saj je bil baron vendar polihistorjev priženjeni sorodnik, brat očima Valvasorjeve matere.⁴⁹

Na Kranjskem bi Dolar morda povsem potonil v pozabo, ko se nanj ne bi »pravčasno« spomnila njegova mlajša sodobnika Valvasor in Dolničar. Oba sta ga pomnila kot izvrstnega skladatelja, Dolničar je navedel še naslov, leto in kraj izdaje njegovega

⁴¹ D. Cvetko, *Skladatelji Gallus, Plautzius, Dolar*, XVIII; Škulj, »Ioannes Baptista Dolar«, 27–36; Sehnal, »Jan K. Dolar«, 87–89.

⁴² Po kritični izdaji: Pohlin, *Kraynska grammatika*, 344: »Dolar (P. Nicol.) Carni. S. J. Sacerdotis, praeftantis Mufici Compofitoris. *Muficalia varia*. Vien. 1665. in fol.« Prim. Höfler, »Janez Krstnik Dolar«, 86.

⁴³ Höfler, »Janez Krstnik Dolar«, 86.

⁴⁴ Po objavi: Dolničar, »Bibliotheca Labacensis publica«, 256, 363 (slovenski prevod).

⁴⁵ Pohlin, *Kraynska grammatika*, 344.

⁴⁶ D. Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti*, 218.

⁴⁷ Nav. delo, 348, op. 190.

⁴⁸ Valvasor, *Die Ehre*, knjiga 6, 345–367. – Brez imena je še eden, a med tistimi, ki jih je na koncu zajel skupaj pod zaporedno številko LVI.

⁴⁹ Valvasor, *Die Ehre*, knjiga 12, 12, 40. – Golec, »Valvasorjev izvor (3. del)«, str. 54.

tiskanega dela, za razliko od Valvasorja je vedel, da je bil Dolar iz Kamnika, nobeden od njiju pa ni poznal patrovega osebnega imena (!). Namesto tega je Dolničar pustil prazen prostor (»... Dolar«).⁵⁰ Valvasor torej ni bil njegov edini vir o rojaku skladatelju, ki je v rodni deželi še dolgo ostal brezimen. Kot že rečeno, se zdi, da je imel Pohlin o Dolarju dodatne podatke – tak je zlasti podatek o formatu in letu izdaje *Musicalia varia* –, kar pa zadeva Dolarjevo osebno ime, je prav on prvi razrešil Valvasorjev »N.« kot Nikolaj.

Ohranjanje spomina na »nekega patra Dolarja« je v širši javnosti lahko dolgo temeljilo predvsem na skromnem zapisu v Valvasorjevi *Slavi*, saj je Dolničarjeva bio-bibliografija ostajala v rokopisu in je v izvlečkih postajala širše znana šele od začetka 20. stoletja dalje.⁵¹ Zato gre Valvasorju tudi tem večji pomen pri nastanku in širitvi zmot, da je bilo patru Dolarju ime Nikolaj. Valvasor ni bil sam sicer niti najmanj kriv, da so poznejši pisci (Marko Pohlin, August Dimitz idr.) njegovo konvencionalno kratico N. napačno razvozlali kot Nikolaj oziroma drug za drugim ponavljali zmoto. Napako je šele v petdesetih letih 20. stoletja ugotovil Dragotin Cvetko, ki mu je poleg tega uspelo dokazati, da gre za skladatelja, o katerem sta češko in avstrijsko zgodovinopisje pisali kot o jezuitskem patru češkega izvora, a s pravim imenom Janez Krstnik. Dotlej upoštevana Dolarjeva dela so se namreč ohranila le na gradu Kroměříž na Moravskem.⁵²

Kakor koli, Dolarjev sodobnik in znanec Janez Vajkard Valvasor je glede na domet svoje *Slave vojvodine Kranjske* vseeno eden glavnih »krivcev«, da je Janez Krstnik Dolar ostajal v slovenskem prostoru neprepoznan in da so ga tako pozno identificirali s skladateljem, čigar dela so se ohranila na tujem; tako kot je »kriv« za prvo seznanitev širše javnosti s skladateljem. Ko je Dolar končno tudi na Slovenskem dobil pravo osebno ime, sta Valvasorjev enigmatični N. (nomen) in iz njega izpeljani Nikolaj našla pot do prave osebe. A prav zlahka se bo v prihodnje spet pojavljala zadrega ob vprašanju, kdo je kdo. Še več, ni izključeno, da bomo zlasti v poljudni literaturi ponovno brali o Nikolaju in Janezu Krstniku kot o dveh različnih osebah, enkrat o enem, drugič o drugem. Prevajalci Valvasorjeve *Slave vojvodine Kranjske* v slovenščino so namreč »N. Dolarja« spet prekrstili v Nikolaja Dolarja,⁵³ tako kot so pri svojem delu žal tudi sicer zagrešili vrsto terminoloških in vsebinskih zmot.

Arhivski viri

ARS = Arhiv Republike Slovenije:

– AS 1073, Zbirka rokopisov: I/31r, I/32r, II/51r.

⁵⁰ Po objavi: Dolničar, »Bibliotheca Labacensis publica«, 256, 363 (slovenski prevod).

⁵¹ Steska, »Dolničarjeva 'Bibliotheca Labacensis publica'«.

⁵² D. Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*, 217–218; D. Cvetko, *Skladatelji Gallus, Plautzius, Dolar*, XVII; Höfler, »Janez Krstnik Dolar«, 83. – Kot Nikolaj je prišel Dolar leta 1925 tudi v *Slovenski biografski leksikon* (Premrl, »Dolar, Nikolaj«, 139) in leta 1958 v zagrebško *Muzičko enciklopedijo* (D. Cvetko, »Dolar, Nikolaj«, 374).

⁵³ Valvasor, *Čast in slava*, zv. 2, knjiga 6, 359.

Uporabljena literatura

- Bizant, Milan. »Marijine kongregacije v ljubljanskem jezuitskem kolegiju«. V: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1697–1997). Zbornik razprav*, ur. Vincenc Rajšp. Redovništvo na Slovenskem, zv. 4, 137–156. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete, 1998.
- Ciperle, Jože. »Jezuitski učni program in njihovi študiji v Ljubljani«. V: *Jezuiti na Slovenskem. Zbornik simpozija*. Redovništvo na Slovenskem, zv. 3, 157–179. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete v Ljubljani, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, 1992.
- Cvetko, Dragotin. »Dolar, Nikolaj«. V: *Muzička enciklopedija*, zv. 1, 374. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1958.
- . *Skladatelji Gallus, Plautzius, Dolar in njihovo delo*. Ljubljana: Slovenska matica, 1963.
- . *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*. Zv. 1. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1958.
- Cvetko, Igor. »Valvasor in njegov zvok«. V: *Valvasorjev zbornik. Ob 300 letnici izida Slave vojvodine Kranjske. Referati s simpozija v Ljubljani 1989*, ur. Andrej Vovko, 311–322. Ljubljana: SAZU, 1990.
- Dolarjev zbornik*. Ur. Edo Škulj. Knjižnica Cerkevne glasbenika, Knjižna zbirka, zv. 15. Ljubljana: Družina, 2002.
- Dolničar, Janez Gregor. »Bibliotheca Labacensis publica Collegii Carolini Nobilium«. V: *Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar. O slovstvu na Kranjskem*, ur. Luka Vidmar, 181–293. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2009.
- Faganel, Tomaž. »Glasbeno delo v ljubljanskem kolegiju: poskus prikaza ustroja in njegove vsebinske zasnove«. V: *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1697–1997). Zbornik razprav*, ur. Vincenc Rajšp. Redovništvo na Slovenskem, zv. 4, 229–240. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete, 1998.
- Golec, Boris. »Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (1. del)«. *Kronika* 61, št. 1 (2013): 5–66.
- . »Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (2. del)«. *Kronika* 61, št. 2 (2013): 217–272.
- . »Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (3. del)«. *Kronika* 62, št. 1 (2014): 15–66.
- Höfler, Janez. »Janez Krstnik Dolar (ok. 1620–1673). Prispevek k zgodovini glasbe na Slovenskem v 17. stoletju«. *Kronika* 20, št. 2 (1972): 82–89.
- Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*. Prevedla Marija Kiauta, ur. France Baraga. Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove, 2003.
- Miklavčič, Maks. »Schönleben, Janez Ludvik«. V: *Slovenski biografski leksikon*, zv. 3, ur. Alfonz Gspan et al., 236–240. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960–1971.

- Pohlin, Marko. *Kraynska grammatika. Bibliotheca Carnioliae*. Prev. Jože Stabej in Luka Vidmar. Ljubljana: Založba ZRC, 2003.
- Premrl, Stanko. »Dolar, Nikolaj«. V: *Slovenski biografski leksikon*, zv. 1, ur. Izidor Cankar et al., 139. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925–1932.
- Radics, Peter von. »Der krainische Historiograph Johann Ludwig Schönleben (geb. 1618, gest. 1681)«. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain* 7 (1894): 1–72.
- . »Valvasor in Wien«. *Laibacher Zeitung* 113, št. 275 (30. 11. 1894): 2353–2354; 113, št. 276 (1. 12. 1894): 2361–2362.
- Sehnal, Jiři. »Jan K. Dolar und Mähren«. V: *Dolarjev zbornik*, ur. Edo Škulj. Knjižnica Cerkevne glasbenika, Knjižna zbirka, zv. 15, 87–94. Ljubljana: Družina, 2002.
- Steska, Viktor. »Dolničarjeva 'Bibliotheca Labcensis publica'«. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 10 (1900): 134–140, 145–174.
- Škulj, Edo. »Ioannes Baptista Dolar e Societate Iesu«. V: *Dolarjev zbornik*, ur. Edo Škulj. Knjižnica Cerkevne glasbenika, Knjižna zbirka, zv. 15, 27–36. Ljubljana: Družina, 2002.
- Valvasor, Janez Vajkard. *Čast in slava vojvodine Kranjske*. 4 zv. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2009–2013.
- Valvasor, Johann Weichard. *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*. 15 knjig. Ljubljana, 1689.

JOHANNES BAPTISTA DOLAR AND JOHANN WEICHARD VON VALVASOR
A DECADE'S ACQUAINTANCE, VALVASOR'S CONTRIBUTION TO DOLAR'S
PROMOTION AND HIS "BLAME" FOR THE COMPOSER'S OBSCURITY

Summary

The Carniolan polymath Johann Weichard von Valvasor (1641–1693) deserves credit for being the first to briefly bring the significance of the composer Johannes Baptista Dolar (ca. 1620–1673) to wider public attention, which he did as early as 1689. Valvasor wrote about Dolar in volume VI of his *Glory of the Duchy of Carniola*, referring to him as a Carniolan, a Jesuit, an excellent musician, and a good composer, who had published many of his compositions in Vienna in 1665. At the same time, however, Valvasor must bear some of the blame for the fact that Dolar remained unidentified for so long thereafter, because the polymath no longer remembered the composer's first name. Valvasor's conventional abbreviation "N." (*nomen*) in front of the surname Dolar was later mistakenly assumed to stand for Nicolaus (Nikolaj). Thus it was only in the mid-twentieth century that it was discovered that this individual was actually Johannes Baptista (slov. Janez Krstnik) Dolar, whom Czech and Austrian historians had believed was a composer of Czech descent, because his only works known at the time were all preserved in Moravia.

Valvasor's name is not especially closely connected to music, but he was nonetheless always well attuned to it. The amount of space he dedicated to music and sound in his description of Carniola is significantly larger than in similar works of the same kind. Valvasor most certainly would have received some kind of music education at the Jesuit

school in Ljubljana. He was, however, not a seminarian at the Jesuit seminary, where music was taught as part of the curriculum and where Dolar was music director (*musicæ praefectus*) during some of Valvasor's student years.

Valvasor met the composer and his countryman Dolar, who was a generation older, when he was still a student at the school in Ljubljana, where Dolar taught from 1655 to 1658. It has been proved that Dolar could not have been Valvasor's teacher, but he did perform the functions of school prefect and catechist for some time. It is very likely that the two of them met up again in Vienna around 1666. In the autumn of that year Valvasor himself stated that he was spending time in the imperial capital. He was most likely there another time previously, during his youthful travels (from 1659 onward). It would not have been difficult for him to find his way to the modest and benevolent Dolar, whether by a coincidental encounter or by purposefully seeking out his fellow countryman. It is highly likely that Valvasor had first-hand information about the publication of Dolar's compositions and that he saw Dolar's lost prints with his own eyes.